

מקרה טרנסניסטריה ממחיש עד כמה נתמכה האנטישמיות המסורתית כפי שבאה לידי ביטוי במדיניות הרומנית, שעל-פיה הפך סילוק היהודים לחלק מרכזי באסטרטגיה לאומית רדיקלית, על-ידי מדיניות הרצח הגרמנית. פעולות האיינזצגרופן בשטחים הסובייטיים הכבושים עודדו והעניקו תוקף לשאיפות הרומניות, שמנהיגיה הגדירו במונחי אינטרס לאומי והצדיקו אותה על-ידי התייחסות לתגובת היהודים להשתלטות הסובייטית בקיץ 1940.

מספרם הרב יחסית של הניצולים בטרנסניסטריה בהשוואה למספרם בשטחים שבכיבוש גרמני ישיר מוכיח כי למרות התנאים הקשים, האכזריות וההתנהגות הבלתי-אנושית, העובדה שלא הייתה בנמצא תוכנית השמדה שיטתית אפשרה את הישרדותם של כ- 40 אחוזים מן היהודים.

תוכניות לעזרה ולסיוע עצמיים היו גורם חשוב נוסף. ההתארגנות היהודית העצמית בטרנסניסטריה הקלה על חיי המגורשים ותרמה רבות לסיכויי הישרדותם. אולם בד בבד היא חשפה את המתחים החברתיים בקהילה ואת פגיעותו של הפרט שהיה נטול קשרים להנהגה המרכזית וחסר אמצעים לשיחוד השלטונות. מצב דומה התקיים ברבות מן הקהילות היהודיות ברחבי אירופה הכבושה. בטרנסניסטריה, כבקהילות יהודיות אחרות, היו תנועות הנוער הציוניות גורם מרכזי בקיום פעילויות חינוכיות, אולם הן נזקקו לשיתוף פעולה מצד מנהיגי הקהילה לשם טיפול באלפי היתומים בבתי ילדים. לבסוף, העלאת אפשרות ההגירה לפלשתינה סיפקה עידוד והפיחה תקווה לעתיד שונה. [2]

מגורשים ממתנים לרפסודות שיובילום לגדה השנייה של הדנייסטר לעבר טרנסניסטריה [ארכיון "יד ושם"]

מלארון יונה: עוד תצאי מכאן

יונה מלארון לבית שרף, נולדה בצ'רנוביץ בירת בוקובינה שברומניה.

בת 12 הייתה בעת שהעיר נכבשה ע"י הרוסים, כיבוש ששינה את כל החיים היהודיים בעיר. שנה לאחר מכן, חזרו לצ'רנוביץ הרומנים עם בעלי בריתם הגרמנים-הנאצים והחלו במלאכת שילוחם והשמדתם של היהודים. בגל הראשון של הגירוש לטרנסניסטריה שולחה גם יונה ובני משפחתה.

הם הגיעו לגטו ורהובקה שבטרנסניסטריה. יונה רשמה את קורותיה על גבי פיסות נייר בודדות, לעיתים מדי יום ביומו ולעיתים לאחר הפסקה ממושכת. הדפים שכתבה מצטרפים ליומן אישי המתאר את קורותיה בשנים 1940-1944.

חוקר יהדות רומניה, פרופ' ז'אן אנצ'ל כתב במבוא ליומן: קטעי הגירוש וצעדת המוות שמתארת הנערה, שהם מן הקטעים החזקים והמזעזעים ביותר של היומן, אינם מבחינת ביטוי אישי בלבד לגורלה של הנערה, אלא ביטוי לגורל שפקד חלקים ניכרים של העם היהודי בעת מלחמת העולם השנייה.

מוסד "יד ושם" לקח על עצמו את המשימה והוציא את יומנה לאור.

שם הספר: יונה מלארון: עוד תצאי מכאן, "יד ושם", תשמ"א-1981.

אנו הבאנו בפניכם מספר קטעים. מומלץ לקרוא את הספר.

15 באוקטובר 1941

יום רביעי, היום חג שמחת תורה. בשעה שש בבוקר גורשנו מן הבתים, סודרנו בטורים: שישה בשורה, בקבוצות של 60 איש. בשעה 11, לאחר חמש שעות של ציפייה, התחלנו לצעוד ברחובות, אך ברחוב השני נצטוונו לעצור. עמדנו באמצע הרחוב ובקנאה חשבנו על אלה ששפר גורלם והם נותרו בבתיהם.

עד השעה 7 בערב עמדנו כך, כשהחבילות בידינו ובלבנו תקווה שמשהו ישתנה. אך היו אלה תקוות-שווא; נכללנו בקבוצה לא גדולה של יהודי צ'רנוביץ שהובלה לתחנת הרכבת. בראשים מורכנים, בעיניים מושפלות ובמבטים בוהים הלכנו בדרכים הבוציות שהובילו לתחנה. והיום יום הולדתה של אמי! נזכרתי בימים היפים שבעבר ודמעות חנקו את גרוני.

הועמסנו כ-50-60 איש לקרון משא אחד. כל אחד הניח את חבילותיו על רצפת הקרון והתיישב עליהן. הקרונות נסגרו עלינו מבחוץ, וב-11 בלילה זזה הרכבת ממקומה – צ'רנוביץ נשארה מאחורינו. בקרון שרר מחנק איום, מעט האוויר שחדר דרך צוהר קטן לא הספיק ל-50 האנשים שהיו דחוסים כאן. לילה נורא עבר עלינו. למחרת היינו כבר בבסאראביה. רקמתי לעצמי תוכניות מתוכניות שונות, ביניהן – לכתוב את קורותינו ולשם כך אף לקחתי עמי מחברת מן הבית.

אמא בכתה ללא הרף, בטוחה הייתה, ובצדק (כפי שהתברר מאוחר יותר), שאלה שנשארו לא יגורשו. מדוע לא יכולנו גם אנו להישאר? למה גורשנו והושלכנו כך, אלי ציפורני המוות? אבל עתה היה כבר מאוחר מדי... שעות ארוכות חנתה הרכבת בתחנות שבדרך ואנו, בקרונות הנעולים, סבלנו מהמחנק העז ומהחשש מפני הבאות.

צעדת המוות

18 באוקטובר – 8 בנובמבר

בתום שלושה ימים ולילות – מותשים מעייפות ומורעבים, הגענו לתחנה קטנה לא הרחק ממארקולשט. חלק מן הקרונות נותק וכוון לעבר העיירה אטקיי ואילו אנו המשכנו למארקולשט¹. שם ירדנו מן הרכבת ונותרנו לשבת בשדה פתוח כמו שבט צועני או נוודים מימים עברו. מרחוק ראינו בתים הרוסים מוקפים בגדרות תיל. שיערנו שבהם ישכנו אותנו. אך לא כן היה. שלושה ימים ולילות נותרנו בשדה הפתוח חשופים לרעב ולקור. מדי פעם היה אחד האנשים מדליק מדורת קש גדולה וסביבה התקבצנו כדי להתחמם מעט.

איש לא התעניין בנו – גשם ירד ואף שלג, ואנו ישבנו ללא מזון ושתייה כשנחמתנו היחידה היא המחשבה שסיבלנו לא יימשך עוד זמן רב. בטוחים היינו שאחד השומרים ירחם עלינו וישים במהרה קץ לחיינו. ערב אחד נערך בנו חיפוש יסודי וחפצים רבים נגזלו מאיתנו, ואחר-כך, כשהם מלעיגים ומתעללים בנו, הריצו אותנו השומרים לתוך הגטו המקומי ללינת לילה. בעיירה לא נשאר אף יהודי ובחזית כל בקתה הרוסה נראו קברים פתוחים ובהם עצמותיהם של היהודים שנרצחו.

הבקתות לא הספיקו לכולנו, ולכן נאלץ חלק מאיתנו לישון על החורבות – מי יודע כמה אנשים מתים שכבו מתחתיהן? יום המחרת היה אף הוא יום איום – התפללנו שיניחו לנו באותו יום, את חיינו היינו נותנים תמורת מעט מנוחה. אך לא! את כספנו האחרון שדדו ועוד העזו להלעיג עלינו ולומר שבאחד הימים נוכל לחזור ולשוב לבתינו.

¹ כל יהודי מארקולשט – כ-2,000 במספר – נרצחו באמצע חודש יולי 1941 על ידי הצבא הרומני בסיועם של הכפריים הרומניים, תושבי הסביבה, שבזזו גם את כל רכושם.

שעות מעטות לאחר מכן הוצאנו מן הבקתות ההרוסות, ולאחר שהודיעו שמצפה לנו צעדה של 250 ק"מ, הושמו עלינו ז'נדרמים – והצעדה החלה.

אין מילים לתאר צעדה נוראה זאת: ילדים קטנים וחולים עם תרמיליהם על גבם התבוססו בבוץ הסמיך, כשעם כל צעד ושעל כושל מישהו ונותר מאחור... כך צעדנו יום שלם, רעבים וצמאים ולקראת הערב, תשושים מעייפות, הגענו לפלורשט², כפר קטן ליד מארקולשט. משם המשכנו לעבר שדה פתוח בו נשארנו כל אותו לילה. בבוקר, לאחר ליל נדודים, בכוחות מדולדלים, עזבנו את פלורשט כשאנו משאירים מאחורינו מתים רבים רבים. לאחר חצי יום של צעידה פסענו על מתינו, או על אנשים שעמדו להוציא את נשמתם, בעוד הז'נדרמים בועטים בהם ומשליכים אותם לתוך תעלות המים שלצדי הדרך. מרחוק, הבחנו ביער קוסאוץ אליו הגענו מאוחר בלילה. גשם חזק ניתך ומתחת לכל עץ התייסרה קבוצה של יהודים עייפים עד מוות. גם הכפור והשלג פגעו בנו קשות וכאשר קמנו למחרת להמשיך בצעדה, השארנו אחרינו שוב מתים רבים. בצהריים הגענו לסורוקה, גם שם לא שרד אף בית יהודי ואף נפש יהודית³.

מסורוקה המשכנו לעבר הגשר שהפריד פעם בין שתי המדינות, גשר המוליך אותנו עכשיו אלי מוות...⁴ צעדתי כשדמעות זולגות מעיניי ללא הרף. חיילים חמושים, משני צידי הגשר, התעללו והיכו בנו. במישור ליד נהר הדנייסטר הורשינו לנוח קמעה ומשם המשכנו לעבר קולחוז שליד יאמפול. שלושה ימים ושלושה לילות ישבנו כלואים במכלאת סוסים בקולחוז כשאנו מקבלים רק רבע כיכר לחם וספל מים ליום...

² גם היהודים המקומיים בפלורשט נרצחו בגל הרציחות שעבר על האזור.

³ חלק ניכר מ-6 אלפי יהודי סורוקה נרצחו מייד עם כניסת הצבא הרוחני לעיירה.

⁴ הגשר על נהר הדנייסטר שהפריד עד שנת 1940 בין רומניה לברית המועצות. חציית הנהר נעשתה באותה תקופה בדרך כלל על גבי דוברות.

כשהמשכנו שוב במסענו כבר לא נראה בינינו אף זקן או ילד – הם היו שרועי בצדי התעלות; איש לא הפריע להם יותר, להיפך, אנו קינאנו בהם והתפללו שבמהרה נזכה לגורל דומה.

המכלאה השנייה אליה הובלנו הייתה באולסנקה. לתוכה לא הורשינו כולנו להיכנס, אלא רק מי שידו השיגה לשלם בעבור מקום לינה. איבדנו חפצים רבים, אך עובדה זאת לא יכלה עוד לפגוע ברוחנו. לאחר לילה זה המשיך אבא, שהיה חולה, לב, לשרך רק בקושי את רגליו. מיואשים ומדוכדכים עשינו דרכנו כשאנו עולים ויורדים גבעות ועמקים, קדימה הלאה והלאה...

לאחר שעברנו בדרכנו עיירות וכפרים רבים... הגענו לקריז'ופול⁵. גם שם אוכסנו ללינת לילה באורווה ישנה. בבוקר שוב המשכנו דרכנו. עברנו דרך עיירה בשם זאבורץ', בה נמצאו אותה עת יהודים מבסאראביה, שהגיעו למקום חדש קודם לכן. האנשים שמחו עם בואנו בסוברם שגם אנו נישאר בעיירה, אך לא כך היה, המשכנו ללכת, ולי נדמה היה שלעולם לא יהיה סוף לדרך ייסורים זו.

ב-4 בנובמבר הגענו לצ'יבולובקה⁶. מצאנו לפנינו דיר חזירים ובתוכו יהודים גוססים. לפני הדיר נפער בור ובתוכו מוטלות היו גוויות רבות.

בת שתי-עשרה הייתי, ומצאתי עצמי לפתע לבד, ללא הורי [שנכלאו בדיר אחר]. ישבתי בפינת הדיר ובכיתי. לא דיברתי עם איש וכשמחשבות עגומות אלו אופפות אותי נרדמתי. למחרת התעוררתי השכם בבוקר ותחושת הבדידות עדיין לא מרפה ממני. הלכתי לקצה השני של הדיר ונרתעתי למראה עיני: חברתה הטובה של אמי, אשת

⁵ לאחר שכ-1,500 יהודי עיירה זו נרצחה על ידי האיינזצגרופן שימשה העיירה כתחנת-מעבר לרוב שיירות המגורשים שהגיעו לטראנסניסטריה דרך קוסאוף.

⁶ יהודי צ'יבולובקה עזבו, בחלקם, את המקום עם הצבא הסובייטי הנסוג, והנשארים – כמה אלפים – נרצחו על ידי הצבא הגרמני מייד בימים הראשונים לאחר הכיבוש ונקברו במקום בקבר המוני.

בנו של הרבי מוביאן, שכבה מתה יחד עם בעלה. סביבם התקבצו אנשים והתפללו לזכרם.

בעומדי כך שקועה במחשבותיי, שמעתי לפתע את קול אמי קורא אלי, קפצתי לזרועותיה תוך בכי מאושר... בנו של הרבי מביאן ורעייתו נקברו מטרים ספורים מן הדיר ועל קברם הונח בקבוק שנשאר את שמותיהם; מאוחר יותר נודע לנו שהשניים הרעילו את עצמם. בידיהם נמצאה פיסת נייר ועליה כמה מילים שהיו מיועדות לקרוביהם.

שוב הוצאנו למסע כשאנו מגייסים את שארית כוחותינו... אולי אלה באמת שמונת הקילומטרים האחרונים. עברנו בדרכנו כפר קטן בשם סטראטיבקה, בו קיבלנו בפעם הראשונה מעט מים מהכפריים. המשכנו לצעוד עוד מספר שעות, שנראו בעינינו ארוכות כנצח, ולבסוף הגענו לכפר קטן שומם מחצה בשם ורהובקה. מסביב נראו בכתות קטנות והרוסות, ללא חלונות, עשויות חומר וגגותיהם מכוסים בקש שהתפזר לכל עבר... מאחורי הבקתות ניצב דיר גדול, ללא גג, דלתות או חלונות, שם הורשינו לנוח. עתה, לאחר כל התלאות נעם לנו מצע הקש שפוזר על קרקע הדיר, ועליו השתרענו, יותר ממגעם של מצעים.

זה יומיים שאנו מתייסרים בדיר. בהסתר הביאו לנו יהודים אוקראינים מוורהובקה מעט דברי אוכל.

החיים בגטו ורהובקה⁷

⁷ בעיירה ורהובקה התגוררו לפני המלחמה רק 10 משפחות יהודיות לאחר הכיבוש הגרמני-רומני הובאו למקום בסתיו 1941, כ-1,200 יהודים מבסאראביה, בוקובינה וצפון מולדובה. הם שוכנו בבקתות היהודים המקומיים ובבניין ציבורי יהודי – ואזור זה הוכרז כגטו.

9 בנובמבר 1941.

נכנסנו לגטו. היינו כמה אלפי יהודים ובגטו היו לא יותר מ- 26 בבתות. כל אחד הסתפק בפינה קטנה כדי לנוח. בכמה מן הבבתות נמצאו גם יהודים אוקראינים, שהוחבאו על ידי האיכרים המקומיים תוך סכנת נפשות ממש. בבתת החומר הקטנה שלתוכה נכנסנו הייתה מחולקת ל-4 חדרים קטנים. בקירות היו חרכים שכוסו בקרשים ושימשו כחלונות. גג לא היה כלל וגם לא שירותים. בפינה קטנה באחד החדרים, הצטופפה כל משפחתנו על מצע הקש הדל, ביקשנו למות יחדיו...

דצמבר 1941

שלג ירד. בבקתה שרר כפור שאין לתארו; השלג כיסה את הקירות והרצפה. מחלת הטיפוס לא פסחה על אף בית בגטו והפילה חללים ללא רחם. תוך ימים ספורים חלינו כולנו. במשפחתנו הייתי אני הראשונה; מחלתי הייתה קל היחסית. אחרי חלה אבי, ואחר כך סבתי, אחותי ואמי. אבי התייסר חמישה ימים ומת מיתת כלב. באותו יום חלתה גם סבתי ומת הלמחרת, ככל הנראה יותר מרעב ומקור מאשר מן המחלה. גם אמא נפלה למשכב, עצמה את עיניה ולא הוציאה הגה מפיה.

מבעל הבקתה [יהודי אוקראיני] קיבלנו תפוח אדמה אחד ליום, או מעט קליפות תפוחי אדמה - אך אמא לא נגעה באוכל. חיוורת וקרה, שכבה על יצועה כשהיא לוחשת מדי פעם: "ילדים". גם אחותי שכבה חולה מאוד, היא אף אינה יודעת שאבא כבר נפטר.

לאחר 13 יום החלמתי - הייתי רזה וחיוורת ורק בקושי יכולתי להניע יד או רגל.. הרופא [גם הוא יהודי מבין המגורשים], הגיע מדי פעם, אך מפאת מחסור בתרופות, לא היה בידו לעזור לחולים. לאחר עשרה ימי מחלה, לא הכירה אותי אמי יותר. מסביב היו רק חולים ומתים, איש

לא החלים עוד – בודדה הייתי בין החולים והמתים הרבים
כל כך ובלבי נשאתי תפילה לחיי אמי!

16 בדצמבר

היום זיהתה אותי אמא ונשקה על מצחי. זיק תקווה ניצב
בלבי: "אולי בכל זאת תבריא?" אך בלילה החמיר מצבה
מאוד; היא נאנחה ורעדה. לאחר חצות השתרר בבקתה
שקט מפחיד – אנחותיה של אמא לא נשמעו עוד. בחדרון
הסמוך בכה ילד שאמו נפטרה לפני כמה ימים וגווייתה
נותרה מונחת במקום. אחזתי ביד אמי, יד קרה וכבדה
שהחרידה אותי – אמא נפחה נשמתה. דמעות ניקוו בעיניי
וזלגו להן בלי מעצור.

נותרתי יתומה... אחותי ישנה לה בשקט ולא ידעה דבר,
חיכיתי לבוקר שיבוא...

בבוקר ראיתי את אמי שוכבת בעיניים עצמות לעד, פניה
הרכות נשתנו... הן היו חיוורות ועצובות מאוד. ידיה
הלבנות קרות היו – לעולם לא תלטפנה אותי שוב! החולים
החלו להתעורר אט אט ובמבט עצוב הביטו בפני אמא
כשדמעות בעיניהם לחשו מספר מילים... אספתי את
שארית כוחי וקראתי למספר יהודים מבסאראביה
וביקשתים להעביר את הגופה לבית הקברות. הם באו,
קשרו את הגופה בחבל לסולם והוציאוה מן החדר. ליוויי
אותה עד לדלת, הבטתי שנית בפניה וליטפתי את ידיה
בפעם האחרונה.

נשארתי עומדת בפתח, עוקבת במבטי אחר דמות אמי
ההולכת ונעלמת מעיני. חזרתי למקומי, איש לא דיבר,
שקט שרר בכל. לידי נאבק אדם במר המוות... ואני
נלחמתי בחיים. אבוי... באיזה עונג הייתי הולכת אחרי
אמי... בחדר הסמוך קפאו שוקיה של ילדה בת 14, היא
נאנחה מכאבים, הרקב פשה בעצמותיה. לבסוף נאלצו

לקטוע את רגליה בזוג מספריים – אך למרות זאת מתה הילדה.

אחותי הבריאה וגם שאר אנשי הבקתה החלו להחלים אט אט. אלמנה אחת – גב' פאניה אברמוביץ' – לה שתי בנות בגיל אחותי, אספה אותנו אליה וחילקה איתנו את המעט שהיה לה.

הרכבנו לחמשתנו מעין מצע עשוי קרשים ועליו קש. אכלנו קליפות תפוחי אדמה, ורק לפעמים זכינו בתפוחי אדמה של ממש. הזמן זחל לו לאיטו.

10 בינואר 1942

היום מלאו לי 13 שנה! אמא חסרה לי יותר מתמיד – חלמתי חלומות זוועה, ולא עצמתי עין לילות שלמים. עתה הבנתי היטב מה משמעות המושג: "ילד הפקר". התייסרתי. עד כמה חסרה לי אמאי! לעולם לא אתרגל להיות בלעדיה.

אפריל 1942

האביב מתקרב. מכרתי לכפריים האוקראינים את כל חפצינו תמורת אוכל ונותרתי חסרת כל. קניתי שק וממנו הכנתי לי "שמלה".

עם הפשרת השלגים, רצתי לבית הקברות – היה זה שדה שומם מלא בורות גדולים שהכילו 100 – 70 מתים כל אחד. בשאר הבורות היו מתים בודדים. באחד מהם נח אבי ז"ל. סבתי הייתה קבורה יחד עם עוד 70 אנשים. מקום קבורתה של אמאי לא נודע. התיישבתי ליד קבר אבי. השקט שמסביב העיק עלי, אך לא פחדתי, כעבור זמן קצר פניתי לחזור לבקתה. בית הבקרות נמצא בקצהו השני של הכפר וכדי לחזור לגטו, היה עלי לחצות את הכפר לאורכו כשילדי האיכרים מיידים בי אבנים ומתעללים בי.⁸

⁸ בתקופת השלטון הסובייטי לא נעקרה האנטישמיות ששררה בקרב הכפריים האוקראינים. לאחר הכיבוש הגרמני-רומני הסיתו הכובשים את התושבים המקומיים נגד הפליטים היהודיים וכך הפכו חייהם להפקר גם מצד האוקראינים, שמקרבם גויסו יחידות מיליציה מיוחדות לשמירה על המגורשים היהודיים.

קיץ 1942

אחותי התחילה לעבוד בשדות והשתכרה מארק אחד ליום⁹. מצבנו המשיך להיות קשה מאוד. אך עתה הורשינו לכתוב הביתה¹⁰. ומאחר ולא היה לנו כסף לשלוח מכתב לדודתי בצ'רנוביץ, הוספנו מילים ספורות בגלויתה של גב' פאניה אברמוביץ'.

קיבלנו תשובה, אלא שלא היה בה כדי להועיל לנו הרבה. בינתיים החלימו חולי הטיפוס, אך עתה החל הרעב לקצור את קרבנותיו. הסבל הרב גרם להתפתחות שנאה בין האנשים, אדם היה מסוגל להרוג את חברו בגין תפוח-אדמה.

סביבי יתומים רבים מגיל שנתיים ומעלה – יתומים שעיניהם עצובות, חיוורים וחולים שאיחלו לעצמם את גורל הוריהם – ביניהם הייתי גם אני. הם היו הולכים לקבץ נדבות בכפרים וזאת לא יכולתי לעשות. מעדיפה הייתי למות מאשר לנהוג כמותם.

כל מי שיצא אל הכפר הסתכן במוות בטוח; היה עליו לחפור במו ידיו את הבור שלתוכו יירה. ולמרות זאת, נמצאו רבים שסיכנו את חייהם והלכו – שום מחסום לא יכול היה לעצור בעד רעבונם.

יום אחד נעצרה עגלה ליד בית ועד-היהודים¹¹ ורב סמל ירד ממנה והביט סביבו – האנשים שהיו במקום ברחו לכל עבר והסתתרו בבקתותיהם. לאחר מכן נערך מסדר. הרב סמל הוציא חלק מן הגברים בני 60 – 15 ונעלם איתם. איש לא חשד שהללו נלקחו לעבודות כפייה לניקולאייב שעל גדות נהר הבוג – לתיקון כבישים וגשרים שפוצצו הרוסים עם

⁹ כסף מיוחד שהיה נטול כל ערך ממשי, שהוצא לשימוש היהודים בגטו.

¹⁰ ההתכתבות בין מגורשי טראנסניסטריה לבין בני משפחותיהם בשאר חלקי רומניה הייתה אסורה, אך אף על פי כן עלה בדידי מספר מגורשים להעביר מכתבים לקרובים באמצעות אנשי צבא ואזרחים רומנים. הללו היו מביאים חזרה, תמורת תשלום מסוים, בנוסף למכתבים גם סכומי כסף. באוקטובר 1942 אסרו השלטונות על מסירת מכתבים באמצעות הצלב האדום אך התירו הודעות קיבוציות ובקשות לתמיכה שנמסרו על ידי "מרכז היהודים" – הארגון היהודי המרכזי שהוקם על ידיה שלטונות הפאשיסטיים. כל התכתבות עברה כמובן צנזורה.

¹¹ מגורשי ורהובקה הקימו ועד שעשה מאמצים לסייע לאנשים. בין היתר הוקם בית-תמחוי שסיפק מנת מרק יומית לחולים ויתומים.

נסיגתם מאוקראינה. עברו ימים ושום ידיעות לא הגיעו מהם¹², ובבית מתו אמותיהם, נשותיהם וילדיהם מרעב. הרב-סמל החל להופיע מדי יום ביומו, ערך חיפושים, החרים חפצים או סתם עשה מסדרי נוכחות שנועדו להפחידנו.

כבר שנה וחצי שילדים רבים מעלים את קורותינו בכתב. כך נהג גם נער כבן 18 – רושם היה את המתרחש בקן זה של חסרי תקווה – ורהובקה. ערב אחד, הופיע הרב-סמל, הוציא אותנו מן הבקתות כשהוא מצווה עלינו לא לזוז ממקומותינו. בלוויית ז'נדרמים

ערך חיפוש אחר נשק¹³. בעת החיפוש נלקחו רבים מחפצינו. וגם את יומנו של אותו נער מצא. הוא קרא לנער, ציווה עליו להביא את משפחתו וגירשם לתחנת המשטרה המרוחקת 8 ק"מ מן המקום. את כל הדרך עשו בריצה, ללא מנוחה, וניצלו רק הודות לשארית רכושם שניתן לנוגשיהם תמורת שחרורם¹⁴.

עברה שנה מאז פרוץ המלחמה הגרמנית-סובייטית, החיים היו קשים מאוד. במשך אותה שנה היה כל מזוננו קליפות תפוחי אדמה, ורק בשבת אכלנו תפוחי אדמה של ממש. והנה ביום אחד הגיעה אלינו גלויה מקארול, בן דודה של אמי, מבוקרשט. הייתה זאת הגלויה הראשונה שהפיחה בנו שמץ תקווה ואומר להמשיך ולהתמודד עם הקשיים העצומים שזומנו לנו. קארול כתב ששלח לנו 3,000 לאי (50 מארק) שיספיקו לנו לחודש, וחשוב מכל שימשיך להתעניין גם להבא בגורלנו. היה זה היום הראשון שחיוך של שמחה עלה על שפתנו.

יומם ולילה ציפינו לאותם 3,000 לאי, אך הם בוששו להגיע ובינתיים המשיכו אנשים רבים לגווע, אומנם פחות מאשר קודם, אך מספרם המשיך להיות גבוה. הם מתו בעיקר

¹² לאחר שהשלימו את עבודתם, נרצחו כולם.

¹³ באותה תקופה החלו לפעול באזור יחידות של פרטיזנים סובייטים שנהנו מסיועם של היהודים. אך בחיפוש זה בוורוהובקה השתמשו הז'נדרמים בתואנה של חיפוש אחר נשק כדי לבזוז חפצים שונים מהיהודים.

¹⁴ בשל חשש מפני גילוי עובדות על פשעיהם, נהגו השלטונות הרומניים להשמיד כל מסמך כתו בולכן גם כל יומן.

מרעב ומחלות שונות ואילו אחרים מצאו את מותם בכפרים, לשם הלכו לקבץ נדבות ונרצחו... גורל דומה איים גם עלינו.

ביום גשום אחד, ב-3 אחר-הצהריים, בחוזרי מבית-הקברות, הבחנתי מרחוק באחותי, הרצה לקראתי. בעיניה ראיתי שמחה רבה, ואכן 3,000 לאי הגיעו!!! לא ידענו מה לעשות בכסף תחילה ומה לקנות קודם. כדבר ראשון קנינו גלויה והודינו לקארול על רצונו הטוב ועל העזרה הרבה שהושיט לנו. הוא הכיר רק את אמי, אולי גם את אחותי, והנה הוא מסכן את חייו בשלחו אלינו כסף¹⁵... בקרוב תמלא שנה מיום עוזבנו את צ'רנוביץ. החגים חלפו בלי שנרגיש בהם, החורף קרב, ילדים רבים נולדו בשנה זו ובמהרה ילמדו אף הם לפשוט יד ולקבץ נדבות – לא, אין פלא בכך, הרעב לימדם כל זאת!

6 בדצמבר 1942

מלאה שנה למות אבי, ולפי מסורת עמנו הדלקתי לזכרו נר נשמה – חתיכת צמר גפן שהנחתי בבקבוקון נפט – למחרת הדלקתי "נר" לזכר סבתי. גלויה נוספת הגיעה מקארול ועמה 100 מארקים.

10 בינואר 1943

מלאו לי 14 שנה. כמה עצוב לי היום. בחדרון שלנו שורר קור עז והשלג שחודר פנימה מכסה את הרצפה והקירות. מדי פעם מופיע שליח עם סוכם כסף גדול למדי עבורנו. מרעב לא נמות יותר; אולי מחולי או מקור ולכלוך. מי יודע מה עלול להתרחש עד סוף המלחמה?

¹⁵ השלטונות הרומניים אסרו בתחילה כל קשר בין המגורשים לבין קרוביהם שנשארו ברומניה. כל מי שנתפס בהעברת כסף או דבר מה אחר, נענש על כך קשות.

מארס 1943

החודש הגיעה חבילה מקארול, אין לתאר את שמחתנו. הרגשתי כלפיו רגשות של בת אל אביה, למרות שלא הכרתיו. הוא הרי סיכן את חייו בשלחו לנו כסף. למה נהג כך? כנראה שעוד קיימים בני אדם בעולמנו זה. גם גב' אברמוביץ' הוכיחה שבסופו של דבר קובע הרצון האנושי הטוב... כל הגטו שמע כבר על קארול ועל טוב לבו. תקווה אחת לבלבה בקרבנו שבאחד הימים יוציאנו מכאן וידאג לנו.

מדי פעם הוטלה גזרה חדשה והיה עלינו לציית לה. הרב-סמל המשיך להופיע מדי שבוע בלקחו עמו גברים לעבודה והם, בחלקם הגדול, לא חזרו יותר. גם בנות נלקחו לעיתים לעבודה וגורלן היה דומה.

הימים והשעות שחלפו היו קשים... בבוקר הייתי מתעוררת, הולכת לנהר להתרחץ ולכבס ואחר-כך מתיישבת לי בחזית הבית מתקנת ואורגת בחוט פשתן מעילים, גרביים ונעלי-בית עבור הכפיים. ימים שלמים ישבתי כך כשמחשבות שונות ומשונות מתרוצצות במוחי. בערב, כאשר התכנסו כבר כולם לתוך הבקתות, הייתי יושבת עדיין בחוץ עד לשעות המאוחרות כשהכוכבים והירח עמי... בכיתי לא מעט בשעות בדידות אלה.. היקום ידע את סבלי.

8-6 בדצמבר 1943

יהודי דורוהוי¹⁶ חזרו לבתיהם. קרן תקווה האירה לב כל יהודי: "אולי גם אנחנו?" שאלו האנשים את עצמם. אך, לא, לנו לא שיחק המזל, יהודי דורוהוי עזבו, ואילו אנו נשארנו כאן.

¹⁶ כמו יהודי בוקובינה, גורשו לטראנסניסטריה גם יהודי מחוז דורוהוי שבמולדובה (40 אחוז מהם ניספו בטרנסניסטריה). עם התקרבות החזית, הופרד מחוז דורוהוי, מבחינה מינהלית, מבוקובינה והשלטונות הרומניים נענו להפצרות הארגונים היהודיים להחזיר את יהודי דורוהוי ששרדו בטרנסניסטריה.

שוב בסכנת השמדה **יום שלישי, 14 בדצמבר 1943**

שבוע שקט עבר על הגטו. שלג ירד ובחדר נסוכה הייתה שלוה. לפתע נשמע רעש של מכונית וקולות שקרבו לגטו. "גרמנים!" צעק מישהו בקול חנוק "גרמנים!" דממה השתררה כשכל אחד מאיתנו מתכרבל לו בפינתו בשתיקה. אימה חדרה לליבותינו, המתנו לבאות. בחוץ החשיך לגמרי, אך איש לא העז להדליק אור. היה כמעט חצות כששמענו את קול המכונית המתרחקת. כעבור חמש-עשרה דקות העזנו לצאת.

השלג המשיך לרדת, ארובות הבתים נסתמו ובקתה אחת בכפר נראתה עולה באש. איש לא עצם עין באותו לילה.

16 – 15 בדצמבר 1943

השכם בבוקר כשיצאנו החוצה ראינו משאיות גרמניות חונות מול בניין ועד הכפר ותוך זמן קצר בער הכפר [האוקראיני] כולו. בשעה שתיים בערך, נכנסו הגרמנים גם לגטו. עמדנו מוכנים עם צרורותינו – מה מצפה לנו כעת?... כפראי אדם התרוצצו הגרמנים בגטו, התקרבו אל אחת הבקתות והעלו אותה באש. דרי הבקתה פרצו החוצה חסרי כל והביטו בלב דווי על בקתתם העולה באש. תוך קלילות והתעללויות הציתו הגרמנים בקתה שנייה. כשאקדחים ביד, רצו הגרמנים וגירשו את האנשים מן הבקתות.

חמש-עשרה דקות מאוחר יותר הוצאנו – כל יהודי הגטו – וגורשנו לאבודובקה, אך כעבור שעה הריצו אותנו חזרה. להפתעתנו היו כל הבקתות שבגטו, לבד מן השתיים שבערו, שלמות. נתנו לנו להיכנס לבקתות, ובעוד אנו מסתדרים – גורשנו שנית... אמהות עם ילדיהן, זקנים, חולים כולם נאלצו לעזוב את הגטו פעם נוספת. לאן? איש לא ידעה את התשובה. הגענו לבאר הכפר – רחוק מן הגטו, ושם, בפקודת הגרמנים, התיישבנו וחיכינו לבאות. כעבור כחצי שעה נלקחו ארבעה גברים לבניין מינהלת

הגטו "אם יימצא נשק בבקתה כלשהי, יירו הארבעה",
צעקו הגרמנים.

בתום החיפוש הורשינו לשוב אל הגטו ובערבו של אותו יום
עזבו הגרמנים, בהותירם מאחריהם אנשים מוכי אימה.
שוב לא עצם איש עין כל אותו לילה, ורק מאוחר מאוד,
כשבטוחים היינו שהגרמנים אכן עזבו, יצאנו החוצה. עשן
היתמר ומחנק עז שרר. ממרחק, מן הכפר, נשמעו זעקות
האיכרים שנותרו חסרי כל. ציפינו בקוצר רוח לבוא הבוקר,
וכשזה האיר, יצאנו לשמוע מה קרה. איכרה אחת קרבה
אלינו, ובדמעות בעיניה ותוך קללות סיפרה את הסיפור
הבא:

"לפני יומיים, הופיע חייל פצוע בידו, הוא שאל לרופא
והכפריים הפנוהו אל בית הרופא הנוצרי מוורהובקה, לא
הרחק מן הגטו. הרופא חבש את ידו של החייל מבלי לקבל
כל תשלום ואחר כך הראה לו את הדרך לאלקסנדרובה –
כפר הולדתו של אותו חייל. יום לאחר מכן, ב-14 בדצמבר,
ערכו הגרמנים חיפוש יסודי בבית אותו רופא ולמחרת
הופיעו שוב, הוציאו את כל המשפחה: אישה, ילדים קטנים
ובן בן 20 לחצר והציתו את הבית. הבן המבוגר נורה לעיני
הוריו ואילו האישה והילדים הקטנים הושלכו לתוך האגם
הקפוא. הרופא נלקח לטרוסטיניץ... ועל פי השמועה נקשר
הרופא לזנבו של סוס וכך נגרר ברחובותיה הצרים של
העיירה עד שהוציא את נשמתו.

וכל זאת למה? מפני שהחייל הלבוש במדים רומניים, היה
למעשה "פרטיזן" שהסתובב באזור¹⁷.

16 בדצמבר 1943 – תחילת ינואר 1944

שלג כיסה את שרידי הכפר האומלל ורהובקה, שהפך
לשדה שומם. לא חלף לילה שלא הביא עימו פרד ומורא.
הגרמנים אומנם לא שבו יותר, אך אימתם נחרתה עמוק
בלבנו. החלטנו לעזוב כפר רפאים זה – בית קברות זה –

¹⁷ באותה תקופה, עם התגברות הפעילות הפרטיזנית באזור והתקרבות החזית, נהגו הגרמנים לפשוט מדי פעם על הכפרים, לשורפם ולהורסם עד היסוד, לבזוז את היבולים ולהוציא להורג תושבים מקומיים.

ולעבור לאובודובקה, שהיית המרוחקת כ-8 ק"מ¹⁸. היית הזאת החלטה קשה, שכן צריכים היינו לעבור בסתר, בחשכת הלילה כדי שלא ניתפס, אך החיים בוורהובקה נראו לנו מסוכנים יותר. למחרת בלילה הלכה דודה פאניה (היא גב' אברמוביץ') לאובודובקה לחפש עבורנו מקום, אך חזרה בלא כלום, לא נמצא שם אף חדרו פנוי.

נשארנו אפוא. אנו ממשיכים לקבל מספיק כסף ולכן אין הרעב מציק לנו. אך רבים רבים בינינו הם היהודים עוטי קרעים ושקי נייר, שאוספים את קליפות תפוחי האדמה מאיתנו – ה"עשירים" – מצבם כה נואש היה. הרגשנו שאבדה כל תקווה – מכאן כבר לא נצא חיים.

מדי יום ביומו מגיעים יהודים מעברו השני של הבוג¹⁹ ובפיהם סיפורי זוועה: ללא בושא מתעללים הגרמנים בילדות לעיני הוריהן ואחר-כך רוצחים אותן בצורה אכזרית ביותר.

גרנו כ-60 – 50 איש בבקתה קטנה, עשוי החומר שהצפיפות בה הייתה נוראה. האנשים רבו ביניהם, ואדם היה מסוגל להרוג את אחיו בשל מעט מאמאליגה [לחם תירס] או בעברו קליפות תפוחי-אדמה.

עתה הייתי מודעת יותר למצבנו, במקום בו אנו חיים, ופחדים קשים קיננו בקרבי.

הייתי מתעוררת השכם בבוקר ומתחילה בעבודת האריגה והקליעה עד מאוחר בערב ואז, עייפה ורצוצה עד מוות, הייתי משתרעת על מצע הקש בחדרון ששימש לנו כחדר שינה, מטבח, חדר-אוכל ומכבסה כאחד.

כך חלפה שנה נוספת של פחדים וסבל, והנה אנו עומדים בתחילת שנת 1944. חמש-עשרה שנים מלאו לי – שנים גדושות ניסיון קשה!

ינואר 1944

¹⁸ ליד העיירה אובודובקה נרצחו בסתיו ובחורף 1941 על ידי יחידות צבא ומשטרה רומניות כ-10,000 יהודים שהובלו למקום מבסאראביה ובוקובינה. השרידים שוכנו בגטו שהוקם על ידי העיירה והועסקו בעבודות כפייה שונות. מאמצע שנת 1943 החלה במקום פעולת פרטיזנים יהודים.

¹⁹ בגדה השנייה של הבוג – מעבר לגבול טראנסניסטריה – היו היהודים נתונים תחת שליטת הצבא הגרמני. רוב רובם של היהודים שנשלחו למקום כעובדי כפייה נרצחו לאחר שהשלימו את עבודתם.

ב-11 בינואר נסוגו הגרמנים ואילו הרוסים החלו להתקדם ולכבוש שטחים שנעזבו על ידי הגרמנים. היהודים שמחו כמובן והמתינו בקוצר רוח לכניסת הרוסים, בלי להקדיש מחשבה יתרה לשאלה מה צופנת בחובה נסיגת הגרמנים. לא ייפלא הדבר, שאחרי שנתיים בטרנסניסטריה נהפך אדם לבולשביק. אך אני עדיין לא שיניתי את דעתי על הרוסים. כל מה שראיתי בתקופת השלטון הרוסי בצ'רנוביץ', בשנת 1940, נחרת עמוק בזיכרוני, ובעיניי לא היה הבדל רב בין הרוסים לגרמנים.

והנה, למחרת, הופיעו לפתע הגרמנים בגטו. לא ידענו מניין צצו ומה הם זוממים ומיהרנו להתחבא. בערב נעלמו. בבוקר נודע לנו שגדוד חנה במקום ולן בבתי האיכרים הסמוכים לגטו. כיומיים שלושה לא ידענו היכן הם אך ב-15 בחודש הופיעו שוב. הפעם ניסו להתעלל בבנות שבגטו. אותו ערב עלינו מוקדם על המשכב – ומשרק נרדמנו, נשמעו לפתע נקישות על הדלת, שלא הייתה נעולה היטב.

רעדנו כולנו מפחד והחלטנו לא לפתוח, אך הגרמנים שברו בקתות הרובים את השמשות, שזה עתה היתקנו במקום הקרשים, ירו ירייה אחת באוויר וצעקו שאם לא נפתח, יירו לתוך הבקתה. לא ידענו מה לעשות. בבקתה היו אותו לילה רק צעירים ובעיקר בנות ואיש לא העז לפתוח. לבסוף פתח בעל הבקתה את הדלת.

שלושה גרמנים נכנסו שוצפים וכעוסים על שלא פתחנו להם מייד. הם הדליקו פנסי כיס והתקרבו לדרגשנו. שיכורים היו כלוט. אחד מהם התיישב על הדרגש והחל לדבר על המלחמה, על הגרמנים במלחמה ולבסוף על גברים ומאווייהם. אחותי החלה לבכות. דודה פאניה פנתה אליהם בקול חנוק מדמעות, אך הגרמני לא פסק מדיבורו ולבסוף הודה שמטרת בואם היא לחפש בנות. באותו רגע פרצה הדודה בבכי מר ואליה הצטרפו גם בנותיה ואחותי.

אני הבנתי אומנם את הכל ובכל זאת התחשק לי לצחוק!
מלאו לי רק חמש-עשרה שנים וכל אותם דיבורים היו לגמרי
זרים לי. הגרמני המשיך בשטף דיבורו, קם ובקול רך אמר:
"אנו שלושה גברים ורוצים בשלוש הבנות הנחמדות שלך".

דודה פאניה לא איבדה את עשתונותיה, ניגבה את
דמעותיה ואמרה לו שהבנות חולות ולא תוכלנה ללכת. היא
אומנם הבינה היטב את רצונם, אך הדבר הינו בלתי-
אפשרי. כששמעו הגרמנים את דבריה הזמינו אותה לבוא
עמם. שוב פרצה דודה פאניה בבכי. אך הם בשלהם: "לא
נזוז מכאן עד שנקבל את הבנות".

הדודה התאוששה במפתיע והציעה להם לבוא ביום
המחרת, עד למועד זה תכין להם כבר בנות. השלושה
נרגעו ובצאתם עוד הספיקו לצעוק שעל הבנות להיות יפות,
בעלות גוף חטוב ושתהיינה גם נקיות!...

מאושרות על שנחלצו מהם התחלנו לאמץ את מוחנו
בחיפוש מוצא למחר – חיכינו לאור הבוקר ובשעה מוקדמת
מאוד יצאנו מהבקתה. על הגטו נסוך היה שקט של בית-
קברות אך במרתפי הבקתות בכו נערות שאומללו באותו
לילה על ידי הגרמנים...

היום חלף לו במהירות ושוב ניצבנו בפני ליל אימים...
מצאנו מקום מחבוא בבור שמאחורי הבית... כשחיינו
תלויים לנו מנגד... אך שום נקישה לא נשמעה על דלת
בקתתנו באותו לילה. היה שקט מסביב, השחר הפציע
ואנשי הכפר השכימו לעבודת יומם כהרגלם ואילו אנו יצאנו
מן הבור ופנינו לעבר הבקתה.

גם בלילה שלאחריו לא העזנו עדיין לישון בבקתה, אך גם
בבור ההוא לא ניתן היה לישון. אחותי ובנותיה של הדודה
פאניה התחבאו במקום אחר ואילו הדודה ואני התחבאנו
בעליית הגג. הזמן התמשך לו באיטיות אין קץ, ואנו לא
עצמנו עין כל אותו לילה, אך מאומה לא אירע. למחרת

העזנו כבר ללון בבקתה. לאחר מספר לילות ללא שינה, היינו תשושות מעייפות ועל כן נרדמנו חיש. לפתע נשמעו נקישות על דלת הבקתה הסמוכה. לא חלף זמן רב וצעדים כבדים נשמעו מתקרבים גם אל דלתנו. דפקו בדלת, בעל הבקתה המתין עד שהבנות הספיקו להימלט לעליית הגג ואז פתח את הדלת. הגרמני נכנסו, התקרבו לדרגש, התיישבו עליו ועיניהם ברקו בכעס משנוכחו בחסרון של הבנות. הדודה הסבירה שהבנות עובדות בקולחוז וגם ישנות שם. הגרמנים האמינו לדבריה, אך ביקשו בנות אחרות. הפעם השיבה הדודה בתקיפות: היא הכינה את הבנות לפני שלושה ימים, אך הם לא קיימו את הבטחתם, ועכשיו אין בידה לעזור. ציפינו לגרוע ביותר, אך למרבה ההפתעה קמו הגרמנים והלכו להם.

היום עבר לו בשלום ובלילה התחבאו דודה פאניה, בנותיה ואחותי במרתף של הבקתה הסמוכה. ואילו אני, שלא ייחסתי חשיבות רבה לעניין, נשארתי לישון בבקתה. אך החשיך מעט, ושוב נשמעו נקישות בדלת. כל אומץ לבי אבד לי כשנוכחתי שאני לבד ואין מי שיגן עלי. ברחתי והתחבאתי בקיטונו של בעל הבקתה. הגרמני נכנסו, וכשנוכחו שברחנו, זעפו וקיללו. הייתי לבדי בקיטון הצר והחשוך הזה...

פחדתי שהגרמנים ייכנסו וימצאו אותי.. לאחר כעשר דקות, נכנס בעל הבקתה, הוציא אותי ממקום המסתור והרגיעני. נכנסתי לבקתה חיוורת ומבוהלת. השלכתי את עצמי על הקש וניסיתי להירדם, אך ללא הצלחה. על משכב שכן שכבה אישה חול המתפתלת מכאבים ולצידה שני ילדים מבוהלים. קמתי חרש והשקפתי מבעד לחלון לראות את אשר מתרחש: שני ז'נדרמים גרמנים עמדו בסמוך לבקתה כשפנסים ואקדחים בידיהם. מבוהלת התכנסתי על הדרגש, התכסיתי בקש קרוע והמתנתי לבאות. נשמע הנקישה על הדלת וילד פתח אותה. ז'נדרם נכנס, התקרב לדרגשי והמשיך לדרגש אחר, בו שכבו בעל ואשתו שני

ילדיהם. הגרמני ניגש – הביט ישר בעיני האישה ובמילים שקטות ביקש מהבעל לרדת ולהוציא את הילדים מן הקיטון. הבעל ניסה להתנגד והצליח להישאר בחדר. הגרמני לא פגע בו – אך אנס את האישה לנגד עיניו. מאותו לילה לא העזתי גם אני להישאר בבקתה. כעשרה ימים לא לנו בבית עד שנרגעו הרוחות והגרמנים הפסיקו להסתובב בלילות בין הבקתות. שוב חשבנו לעבור לאובודובקה, אך הדבר לא נסתייע בידינו.

14 בפברואר 1944

היה חורף, בחדר שרר כפור אימים ואני ישבתי לי בפינה וטוויתי חוטים. לפתע נכנס מישהו לחדר והודיע שהרב-סמל רוצה לקבל את רשימת הילדים היתומים עד גיל חמש-עשרה, ואלה ייסעו תוך שבוע הביתה. צהלה ושמחה! אך אני לא משתי ממקומי, פשוט לא האמנתי שיקרה כדבר הזה. הרי פעמים אין ספור דיברו על אפשרות כזו ודבר לא יצא מהעניין²⁰. אך במהרה התאוששתי והלכתי לבניין ועד הגטו להירשם... בוורהובקה לבדה נרשמו 46 ילדים. חלמתי על בוקרשט, אותה הכרתי מסיפורים וחשבתי לעצמי אולי... אולי הפעם נזכה לכך... אך הימים חלפו וזכר לא היה לנסיעה.

20 בפברואר 1944

שלג יורד והקור איום. אין אפילו אפשרות לנוע במזחלת בשל השלג הרב שנערם בשבילים. היום נראו בגטו שני יהודים זרים. מי הם? למה באו? מתי, איך? לאיש אין תשובה לכך. מאוחר ותר נודע לנו שהאנשים באו מאובודובקה כדי להודיע שכל הילדים הרשומים לנסיעה חייבים להגיע למקום עד ל-26 בפברואר. אין לתאר את השמחה והצהלה שהשתררו בגטו. שמחה אמיתית לאחר שנתיים וחצי!!! אני קפצתי, צווחתי, וצעקתי

²⁰ ראשי השלטון הרומני הבטיחו מספר פעמים, החל מקיץ 1943, להחזיר קבוצות מסוימות של יהודים מטראנסניסטריה, אך כל פעם חזרו ודחו את ביצוע הבטחתם.

מרוב שמחה, הפעם הייתי בטוחה שנצא מכאן. ואילו אחותי התיישבה לה בפינה והחלה להתייפח. עתה אמורות אנו להיפרד לאחר שבמשך זמן רב כל כך חילקנו בינינו כה הרבה סבל וצרות... אתה עומדת אני להיגאל ואילו היא? רצתי לבית-הקברות להיפרד מאבא, אמא וסבתא. מצאתי את עצמי לבדי בבית-הקברות השומם, בשלג העמוק. עברתי מקבר לקבר והתפללתי לעתיד טוב יותר! כשחזרתי מצאתי את אחותי עסוקה בהכנת לחם שיפו ותירס, מעורב בסלק בהמות, כצידה לדרך עבורי. רצתי להיפרד מאחותי ואחיי לסבל כשכל אחד מוסר לי כתובות בבוקרשט, יאסי וצ'רנוביץ'... ובהן מצורפות בקשות לעזרה. דובר על כך שקבוצת היתומים שיוצאת תחולק לשלושה: לצ'רנוביץ', ליאסי ולבוקרשט. אחותי חזרה והדגישה שעלי לעשות כל מאמץ להגיע לקארול, ורק לקארול בבוקרשט. גם אם הדבר נראה כבלתי אפשרי, עלי להשתדל שקארול ייקח אותי אליו.

23 – 21 בפברואר 1944

השלג הגבוה חסם את כל מבואות הכפר. הקולחוז הבטיח אומנם לספק מזחלות, אך מפאת השלג הכבד אי אפשר היה לנוע בדרכים. כעס רב פיעפע בי. נדמה היה לי שלא נצא עוד לעולם. בינתיים נודע על אפשרות לשכור חצי חדר באובודובקה. דודה פאניה ואחותי הקדימו לצאת ואילו אני ובנותיה נשארנו כדי לנסוע יחד עם היתומים. [3]